

Penglibatan Komuniti dalam Program Pembangunan Luar Bandar: Kajian Kes di Pusat Pertumbuhan Desa Gedong, Sarawak

Community Participation in Rural Development Program: A Case Study in Rural Growth Center Gedong, Sarawak

HASLINA HASHIM & REGINA GARAI ABDULLAH

ABSTRAK

Makalah ini membincangkan isu penglibatan komuniti dengan memfokus kepada penglibatan komuniti dalam pelaksanaan program Pusat Pertumbuhan Desa (PPD) di Sarawak. PPD merupakan strategi pembangunan luar bandar yang bertujuan mewujudkan sebuah petempatan desa mapan yang dilengkapi dengan komponen-komponen infrastruktur, ekonomi, pusat perkhidmatan dan pembangunan manusia. Program ini melibatkan peruntukan dana yang besar dan kejayaannya juga bergantung pada input komuniti setempat. Oleh itu, makalah ini akan mengupas persepsi komuniti terhadap penglibatan mereka, dengan mengambil PPD Gedong, salah satu PPD terawal di Sarawak, sebagai kajian kes. Kajian ini juga melihat sejauhmanakah penglibatan komuniti dilaksanakan di PPD Gedong dan kesan-kesannya terhadap kualiti hidup komuniti tersebut. Perbincangan mengenai tahap penglibatan komuniti pula dibuat berdasarkan tipologi penglibatan yang diutarakan oleh Pretty dan model penglibatan yang diperkenalkan oleh Arnstein. Kajian mendapati tahap penglibatan komuniti di PPD Gedong adalah amat rendah. Penglibatan tersebut boleh dikategorikan sebagai penglibatan pasif (tipologi Pretty) dan penglibatan secara terapi (model Arnstein), walaupun secara teorinya penglibatan yang dibayangkan melalui projek pembangunan di PPD Gedong adalah penglibatan secara usaha sama (tahap ke-6 dalam model Arnstein). Perbezaan ini terjadi berikutan wujudnya faktor kekurangan maklumat yang disalurkan kepada komuniti, komuniti tidak terlibat dalam proses membuat keputusan dan juga faktor ketelusan dalam membuat keputusan. Faktor-faktor ini mengakibatkan komuniti tidak terlibat secara aktif dalam pembangunan di kawasan PPD Gedong, yang akhirnya mengganggu perkembangan di PPD tersebut. PPD Gedong dianggap sebagai satu inisiatif yang gagal memandangkan PPD itu tidak mencapai kesemua matlamat penubuhannya. Kajian ini mendapati kegagalan pihak pelaksana dalam melibatkan komuniti dalam proses pembangunan merupakan salah satu punca kegagalan PPD Gedong.

Kata kunci: Pembangunan luar bandar, pusat pertumbuhan desa, penglibatan komuniti, ketidakseimbangan wilayah, kemiskinan luar bandar

ABSTRACT

This article discusses the issues of community participation with special reference to the Rural Growth Centre (RGC) programme in Sarawak. The RGC is aimed at creating growth centres which are self-sufficient and equipped with the infrastructure, economic, service centre and human capital components. The establishment of an RGC involves large financial obligation and local community participation is essential in ensuring its success. Hence, this article examines the community perceptions regarding their participations in RGC development, specifically looking at RGC Gedong, one of the earliest RGCs established in Sarawak, as the case study area. The article also looks at the extent to which the community participates in the implementations of RGC Gedong and its impacts in terms of improving the community's quality of life. In addition, community participations are discussed using Pretty's typology of participation and Arnstein's Ladder of Participation Model. It is found that the level of community participation in RGC Gedong is very low and it is categorised as passive participation (Pretty's Typology) and participation as therapy (Arnstein's Model), despite the fact that it should have been classified as partnership participation. This discrepancy exists due to lack of transparency in decision making, lack of information given to the community as well as the lack of control (or power) on the part of the community in the decision making process. All these have resulted in the lack of active community participations, which actually hinder the development of RGC Gedong. It can be considered as a failed initiative as it did not achieve all its goals and one of the contributing factors is the failure to involve the community in the development process.

Keywords: Rural development, rural growth centre, community participation, regional disparities, rural poverty

PENGENALAN

Ekoran aktiviti penjajahan pihak British yang hanya menekankan pembangunan di sesetengah lokasi, Malaysia mengalami tiga bentuk keseimbangan wilayah mengikut kedudukan geografi, ketidakseimbangan antara bandar dengan luar bandar dan juga ketidakseimbangan etnik (Ghani Salleh 2000). Faktor penjajahan ini terbukti memberi kesan apabila negeri-negeri di wilayah utara, tengah dan selatan Semenanjung Malaysia didapati mempunyai kegiatan ekonomi dan kualiti hidup yang lebih baik berbanding negeri-negeri di koridor timur Semenanjung Malaysia seperti Pahang, Kelantan dan Terengganu, termasuklah Sabah dan

Sarawak. Tahap kualiti hidup mengikut negeri di Malaysia diterjemahkan oleh indeks komposit pembangunan menerusi sepuluh indikator, iaitu KDNK per kapita, kadar pengangguran, kadar urbanisasi, pendaftaran kereta dan motosikal per 1000 penduduk, kadar kemiskinan, nisbah penduduk, mendapat bekalan air bersih dan elektrik, kadar kematian bayi dan nisbah doktor bagi setiap 10,000 pesakit. Indeks komposit pembangunan ini menampakkan Sarawak sebagai antara negeri yang menduduki tangga terendah (tangga kesebelas dalam kalangan empat belas buah negeri) dalam indeks ini (Malaysia 2006).

Berbanding negeri-negeri di Semenanjung Malaysia, Sarawak mencatatkan purata pendapatan isi rumah negeri yang lebih rendah berbanding paras purata pendapatan isi rumah negara. Kadar kemiskinan yang dicatatkan pada tahun 2007 menunjukkan nilai yang lebih tinggi daripada kadar nasional, walaupun terdapat penurunan ketara berbanding statistik tahun 2004 (Jadual 1). Kadar ini menunjukkan masih wujud ketidakseimbangan wilayah yang ketara antara negeri-negeri di Malaysia kerana insiden kemiskinan yang berlaku di Malaysia Timur secara relatifnya masih tinggi berbanding negeri-negeri di Semenanjung Malaysia.

JADUAL 1. Perbandingan Kadar Kemiskinan di Sarawak dan Semenanjung Malaysia

	Pendapatan Isirumah Purata (RM)	Kadar Kemiskinan 2004 (%)	Kadar Kemiskinan 2007 (%)
Malaysia	3249	5.7	3.6
Semenanjung Malaysia	-	-	2.3
Sarawak	2725	7.5	4.2

Sumber: Ubah suai daripada Rancangan Malaysia Kesembilan (2006-2010) dan Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Kesembilan (2006-2010)

Halangan kepada pembangunan luar bandar di Sarawak adalah kepadatan penduduk yang rendah dan bentuk muka bumi yang sukar dihubungi. Data kependudukan pada pertengahan tahun 2008 mendapati kepadatan penduduk di Sarawak hanyalah 20 orang sekilometer persegi (Jabatan Perangkaan Malaysia 2008: 5) dan jaringan infrastruktur menghubungkan kawasan luar bandar dengan bandar masih berada di tahap yang rendah. Justeru, langkah membangunkan kawasan luar bandar secara keseluruhan bukanlah satu pilihan yang terbaik kerana melibatkan kos yang terlalu tinggi. Oleh itu, pembangunan luar bandar di sesebuah negeri yang mempunyai ciri-ciri seperti ini perlu dilakukan secara terpilih, melalui strategi pusat pertumbuhan desa (PPD).

Sebanyak 10 buah pusat pertumbuhan desa telah diperkenalkan di negeri ini di bawah Rancangan Malaysia Ketujuh dengan jumlah peruntukan sebanyak RM90.14 juta. Rakan Sarawak (2004) menjelaskan jumlah penyertaan setakat fasa pertama pelaksanaan penduduk PPD mencecah 20,000 peserta di kalangan

penduduk luar bandar. Sumber yang sama turut menyebut tentang hasrat Kementerian Pembangunan Luar Bandar dan Kemajuan Tanah Sarawak untuk menambahkan lagi 10 buah PPD di seluruh negeri ini menjelang tahun 2010 dengan peruntukan sebanyak RM143 juta di bawah Rancangan Malaysia Kelapan. Bermula dengan PPD Telaga Air pada tahun 1990, program ini telah memasuki tahun kesembilan belas pelaksanaannya dan seharusnya tempoh ini cukup untuk menilai jika program ini berjaya mencapai sasarannya.

Daripada tinjauan penulis semenjak 2002 hingga kini di dua buah PPD terawal, iaitu PPD Telaga Air dan Gedong, didapati projek PPD tidak berjaya mencapai matlamatnya. Kedua-dua pusat yang dibangunkan lebih 15 tahun dahulu gagal berfungsi sebagai pusat pertumbuhan seperti yang direncanakan tetapi hanya berperanan sebagai pusat perkhidmatan luar bandar. Hakikat ini turut diakui oleh wakil Lembaga Lindungan dan Pembangunan Tanah (PELITA) yang dipertanggungjawabkan untuk memantau pelaksanaan PPD di seluruh negeri Sarawak. Komponen pembangunan ekonomi dikatakan kurang mendapat sambutan penduduk setempat dan gagal direalisasikan. Hal ini mungkin berlaku disebabkan ketiadaan input daripada penduduk setempat sejak di peringkat awal pelaksanaan program ini.

Input dan sumbangan golongan sasaran boleh dikumpulkan melalui penglibatan mereka dalam program atau projek yang direncanakan. Idea penglibatan masyarakat bukan sesuatu yang asing dalam proses perancangan dan pelaksanaan projek atau program. Penglibatan masyarakat sering dilihat sebagai satu langkah ke arah memperkasakan sesebuah komuniti dan juga melibatkan komuniti berkenaan dalam proses membuat keputusan. Menurut Sanoff (1999) penglibatan komuniti, antara lain bertujuan untuk bertukar maklumat, menyelesaikan konflik dan meningkatkan komunikasi antara pihak-pihak yang terlibat. Kesemua aspek ini mendatangkan kebaikan kepada komuniti yang terlibat terutamanya dari segi pemilikan, meningkatkan rasa kekitaan dalam komuniti serta memberikan suara kepada golongan sasaran untuk turut serta dalam proses membuat keputusan.

Program pembangunan luar bandar seperti PPD di Sarawak memerlukan tenaga dan komitmen yang berterusan daripada pelbagai pihak untuk menjayakannya. Abdullah Chek Sahamat (1993: 93) mendapati struktur perjalanan agensi kerajaan pada masa kini kurang membantu ke arah pencapaian matlamat PPD disebabkan sumber tenaga, masa dan peruntukan yang terhad. Tambahan pula, agensi-agensi pelaksana ini turut dipertanggungjawabkan dengan urusan lain yang adakalanya lebih mendesak. Masalah sumber tenaga dan masa yang terhad pihak pentadbir seharusnya boleh diatasi sekiranya golongan sasaran diberi peranan untuk terlibat sama dari peringkat awal sehinggalah peringkat pelaksanaan program. Namun begitu, kajian yang dibuat oleh Joseph Rowntree Foundation (1994) mendapati sebilangan besar usaha untuk melibatkan komuniti dalam sesuatu pembangunan telah gagal dilaksanakan berikutan kegagalan pihak yang bertanggung jawab untuk memahami elemen yang diperlukan untuk

meningkatkan penglibatan masyarakat. Persepsi pertama penulis ke kawasan kajian seakan-akan menyokong pandangan ini.

Justeru, objektif umum makalah ini adalah untuk melihat penglibatan komuniti dalam pelaksanaan PPD Gedong di Sarawak. Secara khususnya, penulisan makalah ini bertujuan (1) melihat persepsi komuniti sasaran terhadap penglibatan mereka dalam pembangunan PPD; (2) melihat sejauhmana penglibatan komuniti dilaksanakan dan (3) mendapatkan input tentang projek-projek yang dilaksanakan dan bagaimana program tersebut memberi kesan kepada perubahan kualiti hidup mereka. Penelitian ini adalah perlu kerana PPD bermatlamat untuk meningkatkan taraf hidup masyarakat luar bandar, dan setakat mana kejayaan PPD adalah bergantung kepada input daripada komuniti yang berkait secara langsung dengan projek tersebut. Selain itu, dana yang besar telah diperuntukkan untuk melaksanakan PPD di seluruh negeri Sarawak tetapi kegagalan dua PPD yang terawal memberi gambaran bahawa dana tersebut tidak dimanfaatkan secara optimum.

Makalah ini hanya akan memberi fokus kepada PPD Gedong. Bagi mendapatkan gambaran yang lebih terperinci tentang situasi yang berlaku di PPD Gedong, bahagian tinjauan literatur makalah ini memuatkan rasional pusat pertumbuhan desa di Sarawak, latar belakang pelaksanaan PPD, model dan konsep penglibatan masyarakat dalam pembangunan serta sejauhmana PPD memberi impak kepada perubahan kualiti hidup mereka. Bahagian seterusnya akan memuatkan aspek kaedah kajian, diikuti dengan analisis yang akan memperincikan dapatan kajian di lapangan. Makalah ini ditutup dengan bahagian kesimpulan dan cadangan untuk penambahbaikan program PPD pada masa hadapan.

STRATEGI PEMBANGUNAN LUAR BANDAR MELALUI PROGRAM HALACARA BARU DAN PUSAT PERTUMBUHAN DESA

Senario ketidakseimbangan wilayah di Malaysia, di mana negeri Sarawak secara umumnya mengalami kemunduran sekiranya dibandingkan dengan negeri-negeri di Semenanjung Malaysia. Indeks komposit pembangunan yang meletakkan Sarawak di tangga kesebelas dan kadar kemiskinan yang lebih tinggi berbanding kadar nasional memberi maklumat tentang perlunya langkah drastik untuk merapatkan jurang perbezaan ini. Isu ketidakseimbangan wilayah tidak hanya berlaku antara Semenanjung Malaysia dan Malaysia Timur, malah wujud jurang antara pembangunan di bandar dan luar bandar.

Strategi pembangunan wilayah dilihat mampu mengatasi masalah ketidakseimbangan antara bandar dan luar bandar (Ghani Salleh 2000: 58). Justeru, langkah agresif telah dilakukan oleh kerajaan untuk membendung masalah ini seawal Rancangan Malaysia Kedua (1971-1975). Selaras dengan matlamat merapatkan jurang antara wilayah, usaha pembangunan luar bandar yang berorientasikan sektor pertanian dan perindustrian dilaksanakan melalui

penubuhan agensi pelaksanaan yang dikenali sebagai Lembaga Kemajuan Wilayah atau *Regional Development Authority* (RDA) (Mohamed Asan Gulam Hassan & Asan Ali Ghulam Hassan 2003: 16). Terdapat empat Lembaga Pembangunan Wilayah yang ditubuhkan diperingkat negeri bagi mengawal selia pembangunan mengikut wilayah yang dikenalpasti. Lembaga Pembangunan Wilayah tersebut adalah Lembaga Kemajuan Pahang Tenggara (DAA), Lembaga Kemajuan Johor Tenggara (KEJORA), Lembaga Kemajuan Terengganu Tengah (KESEDAR) dan Lembaga Kemajuan Kedah (KEDA). Melalui peranan Lembaga Kemajuan Wilayah, usaha pembasmian kemiskinan ditumpukan kepada empat strategi pembangunan wilayah, iaitu (1) pembukaan tanah baru bagi tujuan pertanian, perindustrian serta perkhidmatan di wilayah-wilayah yang miskin, (2) pembangunan kawasan sedia ada melalui kaedah *in-situ*, (3) pembangunan sektor perindustrian di wilayah-wilayah yang mundur dan (4) mengurbanisasikan kawasan luar bandar.

Melalui pembukaan tanah baru, golongan miskin dipindahkan ke skim pembangunan tanah baru. Kawasan ini dilengkapi dengan kemudahan infrastruktur dan ditadbir selia oleh Lembaga Kemajuan Wilayah. Langkah ini melibatkan eksploitasi tanah secara besar-besaran dan satu contoh terbaik skim ini adalah skim pertanian kelapa sawit dan getah oleh Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan atau lebih dikenali sebagai FELDA, iaitu sebuah agensi di peringkat persekutuan. FELDA ditubuhkan pada 1956 di bawah Ordinan Pembangunan Tanah yang bermatlamat membangunkan tanah di luar kawasan bandar. Kaedah kedua, iaitu pembangunan *in-situ* pula bertujuan membangunkan penempatan sedia ada dengan infrastruktur, khasnya di wilayah-wilayah yang mundur dan menurut Mat (Ghani 2000: 61) menjelaskan projek seumpama ini memerlukan integrasi dan kerjasama agensi yang pelbagai, serta komitmen yang berterusan.

Seterusnya, strategi penyerakan industri merujuk kepada penyebaran kawasan perindustrian baru untuk merangsangkan pertumbuhan ekonomi wilayah-wilayah mundur seperti pantai timur Semenanjung Malaysia. Langkah terakhir adalah urbanisasi kawasan luar bandar melalui penyediaan infrastruktur bertaraf bandar seperti bekalan air, elektrik dan aktiviti ekonomi moden. Dalam situasi sebenar, penempatan-penempatan yang terpilih akan dibangunkan dengan gabungan beberapa strategi, bukan hanya terhad kepada satu strategi sahaja. Pendekatan ini selaras dengan saranan Bank Dunia yang memperkenalkan Strategi Pembangunan Desa Bersepadu kepada negara-negara dunia ketiga yang diterjemahkan melalui Projek Pembangunan Pertanian Bersepadu (IADP) yang diperkenalkan sekitar tahun 1970-an (Morshidi Sirat 1993: 137).

Setelah sekian lama dilancarkan, program pembangunan pertanian semata-mata melalui IADP didapati kurang berjaya membawa penduduk luar bandar keluar daripada belunggu kemiskinan walaupun terdapat peningkatan pendapatan isi rumah peserta (Chamhuri Siwar dalam Morshidi 1993). Justeru, untuk merencanakan strategi pembangunan luar bandar, Program Halacara Baru (PHB) dalam pembangunan desa diperkenalkan oleh mantan Perdana Menteri, Tun

Mahathir Mohammad pada 29 Mac 1984 ketika beliau membentangkan kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia ke-IV di Parlimen (Pusat Maklumat Rakyat 2009). Pendekatan ini diharap akan memacu strategi pembangunan desa yang lebih agresif dan dinamik melalui gabungan sektor pertanian, perindustrian dan penyediaan kemudahan serta infrastruktur di kawasan luar bandar.

Di bawah program ini, kampung tradisi yang berpotensi dipilih untuk dibangunkan mengikut kerangka strategi PHB yang antara lainnya mengelompok dan mengumpul semula kampung-kampung secara teratur untuk dibangunkan sebagai pusat pertumbuhan desa. Hanya kampung yang jatuh dalam kategori A dan B akan dibangunkan kerana kampung-kampung ini dianggap mempunyai potensi yang besar dari segi lokasi, sumber ekonomi dan kemudahsampaian (Jadual 2).

JPBD (Morshidi Sirat 1993:143) menyarankan dua model yang boleh digunakan untuk membangunkan semula kampung-kampung tradisi. Model-model tersebut adalah model pemusatan dan model tarikan. Model pemusatan lebih praktikal untuk kampung kelas A dan B, di mana satu kampung utama akan dipilih dari kalangan kampung-kampung untuk dijadikan pusat pertumbuhan

JADUAL 2. Pengelasan Kampung Menurut Jabatan Perancang Bandar dan Desa (JPBD)

Faktor	Kelas Kampung		
	A	B	C
Penduduk	Kampung sederhana besar dengan >1000 penduduk	Kampung kecil dan <500 penduduk	Kampung kecil (bertaburan) < 500 penduduk
Pembangunan kemudahan awam	Mencukupi	Tidak mencukupi, berfungsi sebagai "catchment"	Minimum dan terhad
Perhubungan	Berdekatan dengan jalan utama, berhampiran dengan projek kerajaan	Tidak berdekatan dengan jalan utama	Bermasalah
Asas ekonomi	Industri desa, kampung nelayan yang berpotensi	Kampung masih bergantung kepada pertanian	Pertanian
Perletakan kampung	6 km dari bandar atau kampung baru sedia ada	Berhampiran dengan kampung kelas A atau 6 km dari bandar. Tiada potensi pembangunan	Berdekatan dengan kawasan penanaman semula hutan, kawasan kawalan perlombongan
Halangan fizikal	Paling minimum atau tiada	Mudah dilanda banjir	Lebih daripada satu halangan

Sumber: Morshidi (1993: 149)

desa. Model tarikan merujuk kepada perpindahan kampung secara serentak atau berperingkat ke tapak yang baru, sekiranya tiada kampung kelas A yang boleh dijadikan pusat. Morshidi Sirat (1993: 144) turut berpendapat kriteria-kriteria ini perlu diberi kelonggaran dalam konteks pembangunan luar bandar di Sarawak kerana senario luar bandar di negeri ini berbeza daripada apa yang terdapat di Semenanjung Malaysia.

PUSAT PERTUMBUHAN DESA DI SARAWAK

Pelaksanaan program Halacara Baru di Sarawak, bermula sebagai Program Kampung Contoh atau *Model Village Program* (MVP) pada Julai 1984. Program ini mengenal pasti Telaga Air sebagai projek rintisnya dan dinamakan Kampung Contoh Telaga Air. Bersama-sama Telaga Air, terdapat lapan buah MVP lain yang turut dipilih dengan jumlah peruntukan sebanyak RM100 juta bagi pelaksanaannya dalam tempoh Rancangan Malaysia Kelima (Abdullah Chek Sahamat 1993: 76).

Ketika MVP mula-mula dilancarkan, Pejabat Daerah dan Residen diberi mandat untuk mengenal pasti lokasi yang boleh dibangunkan. Kriteria pemilihan yang digunakan adalah berbeza daripada apa yang telah diketengahkan oleh JPBD kerana Sarawak mempunyai lebih 5,000 kampung kecil berselerak dengan tahap kecapaian yang rendah. Sekiranya kriteria JPBD digunakan, hampir semua kampung ini jatuh dalam kelas C (Morshidi Sirat 1993: 145). Garis panduan pemilihan dalam konteks Sarawak, antara lain adalah kampung-kampung yang mempunyai masalah kekurangan infrastruktur fizikal dan sosial, mempunyai tanah yang sesuai untuk perkembangan sektor pertanian, mempunyai sumber yang semula jadi yang bersesuaian untuk penubuhan industri desa serta mendapat respon yang baik daripada penduduk.

Matlamat MVP adalah memperbaiki mutu kemudahan fizikal dan sosial di lokasi terpilih di samping membangunkan sektor pertanian untuk meningkatkan pendapatan penduduk kampung. Selain itu, ia turut bertujuan mewujudkan peluang pekerjaan dalam sektor bukan pertanian di kawasan luar bandar. Fokus MVP yang asalnya bersifat mikro telah dikembangkan apabila ia dinaik taraf menjadi pusat pertumbuhan desa pada tahun 1990. Taraf baru ini bermaksud PPD terpilih (bermula dengan PPD Telaga Air) berperanan menyebarkan faedah pembangunan kepada kampung-kampung di sekitarnya. Selaras dengan peranan baru ini, projek pembangunan infrastruktur dilaksanakan secara besar-besaran dan di PPD Telaga Air sendiri, sejumlah RM7.68 juta telah dibelanjakan bagi tujuan ini (Abdullah Chek Sahamat 1993: 86).

Di bawah pentadbiran LCDA, terdapat sepuluh buah PPD yang sedang beroperasi pada masa kini iaitu Balingian, Gedong, Sundar/Awat-Awat, Mid-Layar/Ng. Spak, Beladin, Kompleks Padawan, Telaga Air, Long Lama, Semop/Bruit dan Long Semadoh dengan jumlah peruntukan antara RM9 juta sehingga RM19 juta bagi setiap PPD di bawah Rancangan Malaysia Kelapan.

JADUAL 3. Ringkasan Strategi Pelaksanaan PPD di Sarawak

Strategi Pembangunan	Penerangan
Komponen Infrastruktur	Pembinaan infrastruktur di pusat perkhidmatan termasuk jalan akses ke pusat dan akses antara pusat dengan kampung di bawah pengaruhnya.
Komponen Ekonomi	Pengwujudan peluang pekerjaan melalui pembukaan ladang, akuakultur, projek pertanian dan pembangunan industri desa. Merupakan komponen yang sangat penting untuk memastikan kejayaan PPD.
Komponen Pusat Perkhidmatan	Menyediakan kemudahan awam kepada pusat dan kampung sekitarnya (dalam lingkungan 30 km). Meliputi pusat perniagaan, kawasan petempatan/perumahan, kemudahan sosial dan rekreasi, institusi kewangan, kemudahan asas seperti sekolah, masjid, klinik, perpustakaan, gereja dan balai polis.
Komponen Pembangunan Manusia	Meningkatkan ilmu pengetahuan dan kemahiran penduduk luar bandar dalam bidang berkaitan projek PPD. Fokus kepada peserta program Tanah Adat Bumiputra dan PPD sendiri.

Sumber: KPLBKT (2003)

Strategi utama program pembangunan ini adalah mengembangkan empat komponen utama bagi sesebuah pusat pertumbuhan desa, iaitu infrastruktur, sektor ekonomi dan produktif serta pembangunan sumber manusia. Dengan pembangunan keempat-empat komponen ini, penduduk desa dijangka dapat memperbaiki taraf hidup mereka melalui pendekatan pelbagai agensi mengikut bidang masing-masing (Jadual 3). Sebagai contoh Jabatan Kerja Raya berperanan membangunkan infrastruktur di kawasan yang telah dikenalpasti manakala Jabatan Pertanian pula mengadakan program untuk mengembangkan sektor pertanian di kawasan yang sama. Matlamat program pusat pertumbuhan desa yang digariskan menurut KPLBKT (2003) adalah:

1. Mewujudkan sebuah petempatan desa yang mapan dan dilengkapi dengan kemudahan asas dan sosial dengan jumlah populasi antara 4000-5000 orang.
2. Menjana pertumbuhan sosioekonomi dan memperbaiki taraf hidup di luar bandar.
3. Mengenal pasti masalah kemiskinan luar bandar dan memaksimumkan produktiviti dan pendapatan masyarakat luar bandar.
4. Mempelbagaikan aktiviti ekonomi luar bandar agar lebih banyak peluang pekerjaan dapat dijanakan dan mengurangkan migrasi luar bandar.
5. Menggalakkan penglibatan masyarakat tempatan dalam pembangunan program khususnya dalam sektor ekonomi.
6. Menggerakkan program-program pembangunan insan yang dirangka oleh kerajaan.

Asalnya PPD digerakkan oleh lima jawatankuasa pelaksana (pelbagai peringkat) dan pada tahun 1996, senarai ini dikurangkan kepada tiga apabila program ini diletakkan di bawah KPLBKT. Kementerian ini turut meletakkan Jabatan Pengairan dan Saliran (DID), Lembaga Kemajuan Tanah Sarawak (SPLB) dan Lembaga Kemajuan dan Lindungan Tanah Sarawak (PELITA) sebagai agensi pelaksana. Struktur ini (khususnya antara tahun 1986-1990) telah dikritik oleh Abdullah Chek Sahamat (1993: 92) sebagai bertindih dan tidak mempunyai peranan yang jelas. Kegagalan PPD yang pertama dikaitkan dengan ketiadaan pelan pembangunan yang komprehensif dan spesifik, seterusnya mengakibatkan kekeliruan agensi berkaitan tentang peranan mereka dalam pembangunan PPD.

Matlamat sesuatu program pembangunan sememangnya perlu didokong oleh peranan agensi pelaksana yang jelas dan berterusan. Namun begitu, terdapat satu lagi faktor lain yang tidak seharusnya diketepikan sekiranya pihak pentadbir serius tentang kejayaan sesuatu program pembangunan. Faktor yang dimaksudkan di sini adalah penglibatan komuniti setempat dalam proses melaksanakan aktiviti pembangunan yang akan memberi impak kepada mereka.

PENYERTAAN KOMUNITI DALAM PEMBANGUNAN

Tanpa tonggak komuniti, yakni tanpa peranan dan pembabitkan komuniti yang telah melalui proses pemeraksanaan, pembangunan akan menjadi tempang dan tidak mencapai sasaran atau matlamatnya.

(Abdul Rahman Embong 2007: 12)

Penglibatan komuniti dalam pembangunan merupakan satu elemen yang penting kerana berperanan memastikan kejayaan serta kelestarian sesebuah projek atau program pembangunan. Tosun (dalam Kalsom Kayat & Nor Ashikin Mohd. Nor 2005: 67) mendefinisikan Penglibatan komuniti sebagai ...“satu bentuk tindakan sukarela di mana individu mengambil peluang dan memikul tanggungjawab masyarakat”... Dalam erti kata lain, penglibatan komuniti berkait rapat dengan kerjasama antara penduduk di peringkat akar umbi dengan penggerak program yang berpotensi untuk meningkatkan keupayaan setempat.

Penglibatan komuniti boleh dijelaskan melalui dua aspek, iaitu melalui tahap penyertaan penduduk dan tahap pembahagian kuasa dalam pelaksanaan sesuatu projek. Pretty (dalam Mowforth & Munt 1998: 241) telah menyenaraikan jenis-jenis penglibatan komuniti berdasarkan elemen-elemen tersebut (Jadual 4). Tahap penglibatan komuniti yang paling rendah adalah penglibatan manipulatif, manakala tahap penglibatan yang paling tinggi dikenali sebagai penglibatan pergerakan sendiri.

Dengan menggunakan deskripsi model Arnstein (1969) sebagai perbandingan, penulis telah membahagikan tipologi model Pretty (1995) kepada tiga bahagian. Hasilnya adalah seperti ditunjukkan dalam Jadual 5.

Penglibatan manipulatif merujuk kepada situasi di mana penglibatan adalah pada nama sahaja dan komuniti sebenarnya tidak mempunyai apa-apa suara

JADUAL 4. Tipologi Penglibatan Masyarakat

Jenis	Ciri
Penglibatan manipulatif	Wakil penduduk yang dilantik sebenarnya hanya boneka dan mereka tidak mempunyai kuasa untuk membuat keputusan.
Penglibatan pasif	Peserta hanya dimaklumkan tentang keputusan yang telah dibuat tanpa diberi ruang untuk memberikan maklum balas. Lebih menekankan pendapat profesional luar.
Penglibatan melalui perundingan	Penduduk hanya memberi input kepada soalan ditanya, dan proses perancangan serta membuat keputusan ditentukan oleh pakar luar. Perkongsian maklumat sehalu tanpa mendapatkan pandangan penduduk.
Penglibatan bermotivasikan pulangan material yang diperlukan oleh penduduk	Penglibatan penduduk melalui penawaran sumber (tenaga buruh dan tanah) bagi mendapatkan pulangan sama ada dalam bentuk material atau wang semata-mata. Penduduk tidak didedahkan kepada kemahiran baru yang boleh mereka manfaatkan pada masa hadapan sekiranya projek selesai.
Penglibatan berfungsi	Penduduk dilibatkan hanya setelah keputusan penting dibuat oleh pakar luar. Penglibatan masyarakat dilihat dapat membantu mencapai matlamat projek, khususnya untuk mengurangkan kos. Penduduk turut terlibat dalam membuat keputusan bagi sesetengah perkara dan mempunyai hubungan dua hala.
Penglibatan interaktif	Penglibatan masyarakat adalah hak, bukan hanya diperlukan untuk membantu mencapai objektif projek. Komuniti dilibatkan dalam proses perancangan dan membuat keputusan. Melibatkan pendekatan <i>interdisciplinary</i> dan kaedah pembelajaran yang sistematik. Penduduk mempunyai kawalan yang signifikan ke atas projek pembangunan yang dilaksanakan.
Penglibatan pergerakan sendiri	Penduduk mengambil inisiatif untuk melaksanakan projek pembangunan tanpa bergantung kepada institusi luar. Menjalinkan hubungan dengan agensi luar untuk mendapatkan sumber dan nasihat teknikal tetapi mempunyai kawalan penuh ke atas penggunaan sumber. Boleh dicapai sekiranya pihak kerajaan atau NGO memberi bantuan dan sokongan.

Sumber: Mowforth & Munt (1998: 241)

serta kuasa dalam proses membuat keputusan. Kesemua keputusan dibuat oleh pihak yang berpengaruh tanpa mengambilkira pandangan penduduk setempat ataupun wakil penduduk berkenaan. Jenis penglibatan ini juga dibincangkan Arnstein (1969) yang menggunakan istilah “penglibatan secara manipulasi”.

Tahap penglibatan pasif yang dikemukakan oleh Pretty turut mempunyai ciri-ciri yang sama dengan penglibatan secara terapi yang diketengahkan oleh Arnstein. Ahli komuniti diletakkan dalam sesebuah panel penasihat dengan tujuan mendapatkan sokongan komuniti setempat ataupun sekadar untuk

memberi pendedahan bahawa wujudnya sesuatu projek pembangunan di sesuatu kawasan. Penglibatan dalam situasi ini dikatakan hanya ilusi semata-mata memandangkan keputusan masih dibuat oleh pihak luar.

Tahap penglibatan yang seterusnya adalah penglibatan melalui perundingan, penglibatan bermotivasikan pulangan material yang diperlukan oleh penduduk dan penglibatan berperanan. Ringkasnya penduduk diberi input tentang projek pembangunan tetapi mempunyai ruang yang terhad untuk memberi maklumbalas mereka. Kawalan pembangunan terletak di tangan pihak pentadbir, dan penduduk dijanjikan pulangan material sama ada berbentuk pemberian saham serta dividen, geran tanah, pekerjaan, infrastruktur dan kemudahan asas. Ciri-ciri ini jatuh dalam hierarki ketiga model Arnstein (penglibatan melalui pemberitahuan/makluman).

JADUAL 5. Tipologi dalam Penglibatan Komuniti

Pretty (1995)	Arnstein (1969)
1. Penglibatan manipulatif	1. Penglibatan secara manipulasi
2. Penglibatan pasif	2. Penglibatan secara terapi
3. Penglibatan melalui perundingan	3. Penglibatan melalui pemberitahuan/ makluman
4. Penglibatan bermotivasikan pulangan material yang diperlukan oleh penduduk	4. Penglibatan melalui perundingan
5. Penglibatan berperanan	5. Penglibatan secara pujukan
6. Penglibatan interaktif	6. Penglibatan secara kerjasama/ usahasama
7. Pergerakan pergerakan sendiri	7. Penglibatan secara pembahagian kuasa
	8. Penglibatan penuh (kawalan sepenuhnya oleh komuniti)

Sumber: Diubah suai daripada Arnstein (1969) dan Pretty (1995)

Jenis penglibatan interaktif dan penglibatan pergerakan sendiri pula merupakan dua keadaan di mana penglibatan komuniti adalah pada tahap yang tinggi. Komuniti melibatkan diri secara aktif dan mempunyai kuasa dalam membuat keputusan. Ciri-ciri ini terdapat dalam peringkat keenam hingga peringkat kelapan dalam model Arnstein.

Perspektif terhadap penglibatan komuniti boleh dilihat dari sudut positif dan negatif. Dari perspektif positif, Rubin & Rubin (1992) mengaitkan penglibatan masyarakat dengan elemen “memperkasakan” komuniti setempat. Ia boleh dicapai melalui tindakan kolektif komuniti dalam membuat keputusan tentang projek, program ataupun polisi yang relevan dengan kawasan mereka. Pandangan yang serupa turut dikemukakan oleh Kalsom & Nor Ashikin (2005: 98) yang menjelaskan:

...“keperkasakan membawa maksud pengembangan kapasiti atau upaya yang dilihat sebagai memainkan dua peranan, iaitu sebagai pendorong untuk penduduk melibatkan diri dan juga sebagai hasil penyertaan mereka”...

Dale (2006) pula menjelaskan penglibatan komuniti dalam pembangunan boleh dikategorikan kepada dua pendekatan utama, iaitu penglibatan komuniti melalui sumbangan; dan penglibatan komuniti sebagai alat untuk memperkasakan komuniti itu sendiri.

Pendekatan yang pertama merujuk kepada sumbangan oleh kumpulan sasaran kepada sesuatu program berdasarkan terma dan syarat yang telah ditetapkan oleh penggerak pembangunan. Sumbangan ini boleh dilakukan secara sukarela atau diwajibkan atau secara bersyarat, di mana peserta memberi sumbangan kerana mengharapkan pulangan dan imbuhan yang diberi. Dalam konteks yang kedua, penulis yang sama turut menegaskan proses pemerksaan boleh berlaku di beberapa peringkat perancangan dan pembangunan program, selagi penduduk diberi ruang untuk menyertainya dari peringkat awal serta terlibat dalam membuat keputusan yang penting. Rubin & Rubin (1992) berpendapat penglibatan komuniti secara kolektif mampu meningkatkan keyakinan diri sesebuah komuniti dan langkah ini amat relevan bagi membantu golongan terpinggir, minoriti, dan berpendidikan rendah. Keadaan ini secara tidak langsung membuka peluang kepada mereka untuk menceburi sesuatu bidang yang baru, di samping meningkatkan hubungan dalam komuniti tersebut.

Perspektif negatif melihat penglibatan komuniti sebagai sesuatu proses yang tidak membawa faedah kepada golongan sasaran. Malah, terdapat kritikan yang mempertikaikan keadaan di mana konsep penglibatan telah disalahgunakan oleh pihak tertentu. Rahnema (dalam Kalsom & Nor Ashikin 2005) misalnya, menerangkan dua keadaan di mana hal ini boleh terjadi: (1) penglibatan komuniti digunakan sebagai alat untuk memanipulasikan masyarakat setempat agar menerima projek pembangunan walaupun tidak membawa manfaat kepada mereka; dan (2) penglibatan komuniti digunakan untuk menarik pihak tertentu agar melabur dalam projek tanpa adanya struktur pelaksanaan yang jelas. Apabila situasi ini berlaku, penglibatan komuniti hanya merupakan satu ilusi dan komuniti tersebut tidak mendapat faedah atau kuasa dalam projek yang dilaksanakan selain tiada wujudnya elemen keperkasaan.

Sebagaimana yang telah dinyatakan di atas, elemen keperkasaan penting dalam menentukan kejayaan penglibatan komuniti (Rubin & Rubin 1992; Dale 2006; Tosun 2006). Elemen keperkasaan diukur melalui tahap peningkatan di dalam hierarki penglibatan dan keupayaan komuniti dalam membuat keputusan. Faktor ini berkait rapat dengan keupayaan di dalam membina keyakinan dan kebanggaan diri serta cara gaya hidup masyarakat setempat. Scheyvens (1999: 247) telah menyediakan satu kerangka bagi menilai impak-impak pembangunan ke atas elemen keperkasaan dalam penglibatan komuniti. Beliau telah mengkategorikan keperkasaan kepada empat aspek iaitu keperkasaan ekonomi, psikologikal, sosial dan politik. Jadual 6 memperihalkan aspek-aspek tersebut yang telah disesuaikan untuk konteks pembangunan luar bandar.

Kaitan antara penglibatan masyarakat dan pemerksaan telah ditekankan oleh Stiglitz (Abdul Rahman Embong 2007: 11) yang menjelaskan bahawa

JADUAL 6. Kerangka untuk Menilai Elemen Keperkasaaan dalam Pembangunan Luar Bandar

	Tanda-tanda kewujudan keperkasaaan	Tanda-tanda keperkasaaan tidak wujud
Keperkasaaan ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> • Kelestarian pulangan ekonomi bagi kawasan berkenaan hasil daripada pembangunan yang dijalankan • Pulangan atau keuntungan yang diperolehi dikongsi secara saksama oleh isi rumah-isi rumah dalam komuniti berkenaan • Tanda-tanda jelas yang menunjukkan peningkatan berikutan peningkatan hasil pulangan ekonomi (contoh: penambahbaikan dari segi struktur dan bahan yang digunakan untuk membina rumah) 	<ul style="list-style-type: none"> • Pembangunan cuma menghasilkan pulangan yang sedikit dan tidak sama rata dalam komuniti tersebut. • Keuntungan yang lebih tinggi diperolehi oleh golongan elit, orang yang berkepentingan, orang luar, agensi-agensi kerajaan dan sebagainya. • Cuma segelintir penduduk yang berkemampuan melibatkan diri dan penglibatan golongan lain terbatas oleh kekurangan sumber (modal, tenaga atau kemahiran).
Keperkasaaan psikologikal	<ul style="list-style-type: none"> • Peningkatan dalam keyakinan dan kebanggaan diri apabila mengetahui kejayaan pembangunan dan kawasan mereka diketahui oleh orang dari luar kawasan. • Peningkatan keyakinan diri boleh menyebabkan penduduk setempat mencari peluang untuk meningkatkan kemahiran masing-masing (persekolahan dan latihan kemahiran) • Peningkatan pulangan dan peluang pekerjaan menyebabkan peningkatan status sosial dan ekonomi (contoh: kaum wanita dan belia) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tidak semua golongan terlibat dalam pembangunan ataupun mendapat pulangan hasil daripada pembangunan yang dijalankan • Terdapat golongan yang mengalami masalah untuk mengakses sumber (yang dulunya dikongsi bersama tetapi kini telah dihadkan kepada golongan yang terbabit dalam projek pembangunan sahaja) • Menyebabkan golongan ini tertekan, berasa tertindas dan tidak berminat untuk menyumbang kepada pembangunan berkenaan.

(Bersambung)

(sambungan) JADUAL 6.

	Tanda-tanda kewujudan keperkasaan	Tanda-tanda keperkasaan tidak wujud
Keperkasaan sosial	<ul style="list-style-type: none"> • Perpaduan dan hubungan dalam komuniti yang lebih erat berikutan kerjasama penduduk setempat dalam memastikan kejayaan pembangunan yang dijalankan • Sebahagian pulangan yang diperolehi digunakan untuk pembangunan komuniti bersama (contohnya: pembinaan balai raya, jeti dan jalan raya) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ketidaksamarataan dalam komuniti. Terdapat golongan yang menerima pulangan kurang daripada golongan lain walhal mereka juga terbabit dalam projek pembangunan yang dijalankan. • Menimbulkan perasaan tidak puas hati dalam kalangan penduduk setempat
Keperkasaan politik	<ul style="list-style-type: none"> • Struktur organisasi dalam komuniti adalah teratur, dan mewakili kepentingan semua penduduk (wanita, belia, warga emas dan sebagainya) secara adil dan saksama. • Menyediakan saluran bagi penduduk menyuarakan pandangan dan mengemukakan masalah. • Menyediakan peluang bagi semua golongan untuk terlibat dalam proses membuat keputusan dalam hal-hal berkaitan projek pembangunan tersebut. 	<ul style="list-style-type: none"> • Menunjukkan kepimpinan yang bersifat autokratik dan mementingkan diri sendiri. • Agensi pelaksana tidak melibatkan penduduk secara aktif dan berkesan, tetapi melihat penduduk sebagai golongan yang terlibat secara pasif sahaja. • Kebanyakan penduduk merasakan pandangan mereka tidak dihargai dan mereka bukan sebahagian daripada pembangunan yang dijalankan.

Sumber: Diubah suai dari Scheyvens (1999: 247)

penglibatan yang berkesan hanya boleh berlaku setelah penduduk diperkasakan melalui latihan, perkongsian maklumat dan perbincangan. Menyedari faedah dan kepentingan penyertaan di peringkat akar umbi, tidak kurang usaha yang telah dilaksanakan untuk mengalu-alukan penglibatan masyarakat dalam konteks pembangunan luar bandar. Namun begitu, keberkesanan usaha-usaha tersebut masih dipertikaikan. Joseph Rowntree Foundation (1994) mendapati banyak usaha untuk melibatkan masyarakat di dalam perancangan dan pembangunan di United Kingdom menemui kegagalan. Faktor utama yang menyumbang kepada kegagalan usaha-usaha ini adalah kurang kefahaman oleh pihak pelaksana berkenaan tahap dan ciri-ciri penyertaan serta peranan yang boleh dilakukan oleh masyarakat

setempat. Selain itu, kekangan utama yang menghadkan penglibatan masyarakat di peringkat akar umbi adalah kurangnya kesedaran tentang hak mereka, selain faktor keyakinan diri yang rendah.

USAHA MENDAPATKAN DATA DAN MAKLUMAT

Data dan maklumat yang digunakan dalam perbincangan makalah ini telah diperolehi hasil sebuah kajian yang dilakukan di PPD Gedong, Sarawak. Kajian tersebut menggunakan gabungan kaedah kuantitatif dan kualitatif. Kaedah pemerhatian, temu bual dan borang kaji selidik juga telah digunakan. Seawal tahun 2002, satu tinjauan kasual telah dilakukan di kawasan PPD Gedong dan hasil pemerhatian awal ini telah dijadikan asas kajian yang berikut. Pemerhatian ini kemudiannya disusuli dengan beberapa tinjauan lain di lokasi yang sama bagi mengikuti perkembangan program tersebut. Untuk mendapatkan maklumat lanjut tentang perkembangan, isu-isu serta cabaran pelaksanaan PPD Gedong sehingga kini, penulis telah menemu bual penduduk kampung, ketua masyarakat, wakil Jawatankuasa Kemajuan Kampung (JKKK) serta wakil dari agensi-agensi yang berkenaan seperti PELITA dan FELCRA.

Temu bual dengan pihak agensi pelaksana, FELCRA dan wakil penduduk kampung telah dilaksanakan secara *triangulation*. Melalui cara ini, maklumat daripada satu pihak akan digunakan dalam perbincangan dengan pihak yang satu lagi untuk mendapatkan respon mereka terhadap isu yang sama. Melalui pendekatan ini, pengkaji mendapat gambaran menyeluruh tentang sesuatu isu yang dibincangkan, dan tujuannya adalah untuk mengelakkan rasa berat sebelah.

Kaedah temu bual berstruktur melalui borang kaji selidik telah digunakan dalam proses pengumpulan maklumat. Kajian lapangan untuk mendapatkan data terkini telah dilakukan pada akhir bulan Jun 2009 tetapi soal selidik ini hanya ditumpukan kepada penduduk di Kampung Lalang sahaja memandangkan majoriti penduduk di sini merupakan peserta terawal skim sawit yang dianjurkan secara usahasama oleh FELCRA. Agensi ini mempunyai saiz ladang yang jauh lebih luas berbanding syarikat lain di PPD Gedong. Pengumpulan sampel telah dilakukan secara rawak, yang bermaksud setiap isi rumah di kampung ini berpeluang untuk ditemu bual, sama ada mereka menyertai skim sawit atau tidak. Data dikumpulkan untuk mendapatkan maklumat tentang ciri-ciri demografi, tahap pengetahuan responden tentang PPD Gedong, impak pembangunan PPD Gedong terhadap kualiti hidup mereka serta pandangan mereka terhadap pencapaian pusat pertumbuhan ini bermula sejak awal sehingga kini. Tinjauan turut dibuat untuk melihat sejauh mana mereka dilibatkan dalam proses pelaksanaan PPD Gedong.

Saiz sampel yang ditetapkan adalah 100 orang sahaja. Maklumat daripada Pejabat Pentadbiran PPD Gedong menunjukkan terdapat 152 buah rumah di Kampung Lalang dan saiz sampel ini mewakili 66 peratus daripada jumlah rumah di kampung tersebut.

Tahap penglibatan penduduk telah dianalisa berdasarkan model-model penglibatan yang diutarakan oleh Pretty (1995) dan Arnstein (1969), manakala tahap keberkesanan dilihat berdasarkan kerangka penilaian keberkesanan yang dikemukakan oleh Scheyvens (1999: 247).

LATAR BELAKANG PPD GEDONG

PPD Gedong, yang berkeluasan 8,747 hektar, terletak di bawah kawasan pentadbiran Pejabat Daerah Kecil Simunjan, Bahagian Samarahan, Sarawak. Pusat ini terletak kira-kira 25 kilometer dari Pekan Serian dan 85 kilometer dari bandaraya Kuching. Terdapat 10 buah petempatan di dalam PPD Gedong iaitu Kampung Gumpey, Kampung Spaoh Iban, Kampung Lalang, Kampung Lot RGC, Kampung Perintah/Masjid, Kampung Kanchong Jaya, Kampung Tengah Lama, Kampung Tengah Hilir, Kampung Segara Jaya dan Kampung Kanchong.

Sebelum dipilih sebagai salah sebuah PPD di Sarawak, Gedong merupakan sebuah kawasan pertanian berskala kecil di mana petani-petani hanya mengusahakan tanah sendiri (sawah dan ladang). Tanah yang dimiliki dan diusahakan bersaiz kecil dan tidak mendatangkan pulangan yang besar. Asalnya Gedong tidak mempunyai kemudahan asas yang menyeluruh dan penduduk banyak bergantung pada pekan Serian dan bandaraya Kuching untuk mendapatkan barangan harian dan perkhidmatan. Selepas PPD Gedong ditubuhkan, terdapat peningkatan dari segi kemudahan-kemudahan asas infrastruktur dan sosial yang disediakan. Jalan raya untuk menghubungkan kawasan-kawasan petempatan di PPD Gedong telah dibina dan ini meningkatkan darjah kemudahaman ke pusat perkhidmatan dan kawasan tumpuan ramai. Bekalan air dan elektrik juga telah disediakan di kawasan ini, selain kemudahan sosial seperti klinik, masjid dan dewan serbaguna (Jadual 7).

Komponen ekonomi bagi PPD Gedong pula memfokus kepada dua projek pertanian komersil, iaitu skim penanaman kelapa sawit di bawah pengendalian FELCRA Berhad dan projek penanaman padi sawah secara berkelompok yang dikendalikan oleh BERNAS. FELCRA telah diberi mandat oleh kerajaan negeri Sarawak untuk membangunkan tanah di Gedong dengan matlamat untuk membasmi kemiskinan. Seluas 1500 hektar tanah telah diberikan kepada agensi ini untuk dibangunkan melalui dua fasa. Peserta-peserta skim ini dipilih oleh pihak kerajaan negeri dan 114 individu ini membentuk Syarikat Lalang Cemerlang Berhad. Mereka yang terlibat ini diberikan imbuhan dalam bentuk pemilikan saham dalam syarikat usahasama ini. FELCRA merupakan pemilik saham yang utama (70 peratus) dan diikuti oleh Lalang Cemerlang Berhad (15 peratus). Manakala 15 peratus saham yang lain dimiliki oleh individu-individu lain, Lembaga Amanah Masjid Negeri dan sebagainya. Tanah yang dibangunkan adalah tanah milik negeri atau *state land* (tanpa geran) dan kerajaan negeri mempunyai bidang kuasa penuh ke atasnya.

JADUAL 7. Ringkasan Komponen-komponen yang Dilaksanakan di Dalam Projek PPD Gedong

Komponen Pembangunan	Aktiviti	Pihak yang Terlibat
Komponen Ekonomi	Skim penanaman kelapa sawit	FELCRA
	• Keluasan 1,500 ekar	Penduduk Kampung Lalang (114 peserta) – membentuk Syarikat Lalang Cemerlang Berhad
Komponen Pembangunan Manusia	Penanaman padi sawah	BERNAS
	• Keluasan 110 ekar	Penduduk kampung (88 peserta yang mana 19 peserta dari Kampung Lalang)
Komponen Infrastruktur	Golongan sasaran:	KEMAS
	• Wanita – kursus menjahit • Ahli JKKK – seminar/ kursus/ lawatan	Peserta wanita daripada kampung di PPD Gedong Ahli-ahli JKKK
Komponen Pusat Perkhidmatan	Pembinaan jalan raya	
	Bekalan air Bekalan elektrik Sistem telekomunikasi Sistem pembedungan	
Komponen Infrastruktur	80 hektar diperuntukkan untuk kawasan pusat perkhidmatan	
	21 ekar diperuntukkan untuk rezab kerajaan (untuk tujuan penumpuan kawasan pentadbiran kerajaan)	

Sumber: Maklumat daripada Pejabat Pentadbiran PPD Gedong

Selain usahasama FELCRA, terdapat beberapa syarikat yang turut sama melabur dalam perladangan sawit iaitu Tradeswind Berhad, Austral Enterprise, Syarikat Punggor Wibawa Berhad, Gedong Plantation dan Syarikat Sadong Wibawa Berhad. Walaupun syarikat-syarikat ini tidak terlibat secara langsung dengan program PPD seperti FELCRA, aktiviti syarikat-syarikat ini dianggap sebahagian daripada komponen PPD Gedong.

Seperti skim tanaman sawit, peserta skim BERNAS juga tidak terlibat dalam penanaman padi sawah secara aktif. Di bawah skim beras ini, tanah yang terbiar akan dikelompokkan dan diusahakan secara komersil dengan bayaran sewa tanah kepada peserta. Setiap peserta dikehendaki menyumbangkan tanah seluas 2.5 ekar selama 20 tahun (1997–2017) dengan bayaran setahun yang telah ditetapkan semasa perjanjian tersebut ditandatangani. Seramai 88 peserta dari sekitar Gedong menyertai skim ini dan daripada kontrak yang ditandatangani, terdapat 19 peserta

dari Kampung Lalang. Hasil tuaian sebanyak 2 kali setahun akan dipasarkan oleh BERNAS di pasaran tempatan.

SOSIO-EKONOMI PENDUDUK

Kajian mendapati lebih kurang 87 peratus penduduk menyatakan mereka memang berasal daripada kawasan kajian. Majoriti penduduk di sini merupakan petani dengan sumber pendapatan isi rumah kurang RM500 sebulan. Jadual 8 menunjukkan ringkasan ciri-ciri sosio-ekonomi responden yang ditemui.

Jadual 8 menunjukkan sebahagian besar responden yang bekerja di PPD Gedong mempunyai pendapatan utama yang kurang daripada RM500 sebulan. Pekerjaan utama di pusat pertumbuhan ini adalah sebagai petani dan diikuti dengan penjawat awam dan buruh.

JADUAL 8: Ringkasan Ciri-ciri Sosio Ekonomi Penduduk
Kampung Lalang, PPD Gedong

Ciri-Ciri	Peratus (%)	
Taraf Pendidikan	Tiada pendidikan formal	49
	Sekolah rendah	28
	Sekolah menengah	21
	IPT	2
Pekerjaan Utama	Petani	48
	Buruh	16
	Penjawat awam	21
	Lain-lain	15
Pendapatan Isirumah (RM)	< 500	60.8
	501 – 1000	15.5
	1001 – 1500	8.2
	1501 – 2000v	3.1
	2001 ke atas	12.4

Sumber: Kajian Lapangan, Jun 2009

Kajian mendapati sosio-ekonomi generasi kedua secara umumnya adalah lebih baik berbanding generasi pertama. Anak-anak responden yang bekerja di luar kampung mempunyai tingkat pendapatan yang lebih tinggi (lebih RM1500), manakala yang masih bekerja di kampung sekadar mempunyai pendapatan sekitar RM400 – RM750. Dapatan ini menunjukkan peluang pekerjaan di luar kampung menawarkan pendapatan yang lebih tinggi.

Terdapat dua golongan petani di PPD Gedong. Kumpulan pertama merujuk kepada petani yang masih mengusahakan tanaman secara kecil-kecilan untuk menyara diri. Satu kumpulan lagi adalah golongan petani yang mengusahakan

tanaman sawit dan kajian mendapati pulangan daripada hasil sawit ini agak lumayan. Rata-rata responden yang mengusahakan tanaman sawit secara bersendirian mempunyai pendapatan tambahan sekitar RM500 – 1000 sebulan dan terdapat responden yang memperolehi pendapatan mencecah RM5000 – 6000 sebulan kerana mereka mengusahakan tanah yang luas. Tinjauan juga mendapati ada beberapa penjawat kerajaan turut mengusahakan tanaman sawit di kampung ini dan pulangannya tidak berbeza daripada julat yang dinyatakan kerana keluasan tanah yang kecil. Umumnya hasil tinjauan mendapati semakin ramai penduduk kampung yang beralih kepada tanaman sawit, baik secara sepenuh masa atau separuh masa. Hal ini kerana mereka mula sedar bahawa tanaman sawit mampu memberikan pulangan yang berbaloi walaupun tanah yang dikerjakan adalah kecil.

PENYERTAAN DALAM SKIM FELCRA BERHAD DI PPD GEDONG

Daripada 100 orang responden yang ditemu bual di Kampung Lalang, hanya 6 responden telah memberitahu dengan yakin bahawa mereka terlibat dalam skim sawit yang diusahakan oleh FELCRA Berhad, manakala yang lainnya kurang pasti tentang status penyertaan mereka. Hal ini mungkin disebabkan mereka tidak terlibat secara aktif dalam aktiviti mengerjakan tanaman sawit dan wakil penduduk yang ditemui menyatakan mereka tidak pasti sekiranya terdapat hitam putih tentang usahasama tersebut.

Menurut Pengurus FELCRA Estet Gedong, segala urusan yang melibatkan penduduk Gedong adalah di bawah tanggungjawab pihak kerajaan negeri yang melaksanakan PPD Gedong. Perjanjian antara FELCRA dengan orang perseorangan hanya akan wujud sekiranya individu tersebut adalah pemilik sah (bergeran) tanah yang bakal diusahakan, tetapi ini bukan situasi di Gedong di mana penduduk bukanlah pemilik asal tanah tersebut. Dalam situasi ini, FELCRA hanya berperanan memajukan tanah, menyerahkan pulangan sebagaimana yang dipersetujui dengan kerajaan negeri kepada Syarikat Lalang Cemerlang Berhad dan agihan pulangan ini akan ditentukan oleh ahli lembaga syarikat tersebut.

Selain masalah tiadanya perjanjian yang jelas, peserta juga tidak fasih tentang agihan pendapatan hasil tanaman kepada peserta dan kajian mendapati hanya 3 peserta pernah menerima imbuhan sebanyak 2 kali (RM200 dan RM230 bagi tahun 2007 dan 2008) walaupun skim tanaman sawit di PPD Gedong telah wujud sejak tahun 2000. Difahamkan bayaran ini hanya interim sahaja. Wang pendahuluan ini telah “dipinjam” dari syarikat lain terlebih dahulu untuk membuat pembayaran kepada peserta. Hal ini kerana FELCRA masih belum memperolehi hasil daripada aktiviti perladangannya. Pulangan yang sedikit dikaitkan dengan faktor FELCRA masih belum mempunyai keuntungan daripada penanaman tersebut. Imbuhan yang sedikit ini disebabkan agensi tersebut perlu menggunakan pulangan yang diperolehi untuk melangsaikan kos operasi ladang dan biasanya pada tahun

ketujuh, atau apabila penghasilan mencecah 24 tan metrik sehektar (setahun) barulah terdapat lebih pendapatan yang boleh diagihkan kepada penduduk.

Jelasnya kesemua responden yang berkenaan tidak berpuas hati dengan jumlah imbuhan ini. Peserta menyertai skim dengan anggapan bahawa skim tersebut akan membantu menjana pendapatan tambahan dan dengan harapan mereka akan diberikan geran tanah di akhir projek ini. Satu cara penglibatan aktif peserta ke dalam skim sawit ini adalah bekerja sebagai buruh ladang dengan gaji antara RM12 – 15 sehari dan kadar ini dikatakan tidak setimpal dengan kerja keras yang perlu dilakukan. Justeru, rata-rata peserta mahupun penduduk kampung memilih untuk tidak bekerja di ladang dan ruang ini diisi oleh pekerja Indonesia dengan kadar upah yang lebih rendah, iaitu RM7 – 10 sehari. Dianggarkan terdapat 7000 pekerja asing yang diambil bekerja oleh syarikat-syarikat penanaman ini, termasuklah FELCRA sendiri.

Wakil penduduk menjelaskan bahawa penduduk pada awalnya memang aktif dalam skim tanaman sawit tetapi lama-kelamaan mereka mula menarik diri daripada terlibat secara langsung kerana faktor upah yang rendah. Penglibatan pasif ini mungkin menjelaskan kenapa peserta berpendapat tiada perubahan ketara dalam aspek pendapatan, pendedahan kepada teknologi, keluaran output serta status pemilikan tanah mereka. Sungguhpun begitu, tindakan memberi saham kepada peserta perintis ini dikatakan satu tindakan yang baik dan dilihat sebagai menjamin masa depan walaupun mereka tidak lagi aktif menyumbangkan tenaga dalam *mengusahakan* skim tersebut.

PENGLIBATAN PENDUDUK DALAM PEMBANGUNAN PPD GEDONG

Gedong tok hanya gah dari mata orang luar, tapi penduduk masih miskin. Benar Gedong ada tanah sawit yang luas tapi kamek sik tauk setakat ne orang Gedong menerima faedahnya...

Penyataan di atas diujar oleh Pemancha Gedong yang menyangkal dakwaan orang luar bahawa penduduk Gedong adalah “orang kaya.” Beliau menyatakan sememangnya Gedong mempunyai tanaman sawit yang luas tetapi ia tidak bermakna pulangnya turut dinikmati oleh penduduk kampung.

Menurut ketua kaum yang ditemui, perbincangan tentang pelaksanaan PPD Gedong bersama pihak pelaksana hanya dihadiri oleh golongan pentadbir kampung dan pihak JKKK ketika itu. Hampir semua responden memberitahu bahawa tiada perbincangan dilakukan dengan penduduk kampung dan mereka mendapat maklumat daripada penghulu, ketua kaum dan ahli JKKK yang berperanan ketika PPD Gedong mula-mula diperkenalkan ... “*Sedar-sedar, jalan udah ada. Kompeni pun udah masuk ke kampung tok. Kamek orang tok adalah penyambung aje...*” adalah jawapan salah seorang ketua kaum yang menyifatkan pembangunan yang berlaku di kampung itu tidak berada dalam kawalan penduduk dan mereka hanya mewarisinya daripada pimpinan terdahulu.

Kemasukan syarikat-syarikat besar seperti FELCRA telah menimbulkan konflik dengan penduduk kampung apabila tanah yang diluluskan oleh kerajaan negeri merupakan tanah yang sedang dikerjakan oleh penduduk kampung ketika itu. Hal ini kerana mereka bukan pemilik tanah yang sah, walaupun setelah bertahun-tahun mengerjakan tanah tersebut. Keadaan ini melarat apabila semakin banyak syarikat yang mula masuk dan mendapat kelulusan daripada kerajaan negeri untuk meneroka tanah di Gedong. Menurut Penghulu Gedong, saban minggu beliau didatangkan dengan isu “carut tanah” yang merujuk kepada konflik pemilikan tanah antara pihak pemaju dengan penduduk kampung. Terdapat syarikat yang cuba menawarkan pampasan kepada penduduk kampung dengan kadar RM300–600 bagi setiap ekar tanah yang diambil alih tetapi ada penduduk enggan melepaskannya kerana tanah tersebut merupakan satu-satunya aset untuk mereka terus menyara hidup.

Konflik ini menguatkan lagi dakwaan responden yang menyatakan bahawa mereka tidak menerima maklumat secukupnya tentang matlamat dan perjalanan pembangunan PPD Gedong. Manfaat, menurut mereka, hanya dinikmati oleh golongan tertentu dan perbincangan hanya melibatkan pihak yang berkepentingan. Penduduk di peringkat akar umbi hanya menunggu pemberitahuan daripada wakil penduduk yang ditemui oleh pihak kerajaan. Walaupun terdapat pegangan saham sebanyak 15 peratus, hakikatnya golongan ini hanya menerima keputusan yang telah ditetapkan oleh kerajaan dengan saluran yang terhad untuk menyuarakan pendapat mereka.

APLIKASI MODEL DALAM PENGLIBATAN KOMUNITI DI PPD GEDONG

Tinjauan mendapati tahap penglibatan penduduk di kawasan ini dalam hal-hal pembangunan secara amnya adalah rendah. Menurut wakil penduduk, kebanyakan penduduk tidak tahu tentang projek-projek spesifik yang dijalankan di bawah pembangunan PPD Gedong. Mereka juga lebih cenderung untuk mengetahui sesuatu maklumat berkenaan pembangunan daripada jiran ataupun penduduk yang lain. Ini menunjukkan mereka tidak terlibat secara aktif dalam pembangunan di PPD Gedong. Penglibatan ini boleh diterangkan menggunakan tipologi Pretty kedua, yakni penglibatan pasif atau tahap kedua dalam model penglibatan Arnstein (penglibatan secara terapi). Penduduk tidak diberi ruang untuk terlibat sama dan mereka hanya dimaklumkan tentang sesuatu pembangunan selepas keputusan muktamad dibuat oleh agensi pelaksana, pihak pemaju dan sebagainya. Penyaluran maklumat pula adalah secara sehalu dan dilakukan melalui wakil-wakil yang dilantik. Darjah kesampaian maklumat bergantung kepada kesediaan wakil-wakil tersebut untuk berkongsi maklumat dan sebagainya.

Bagi peserta skim penanaman kelapa sawit di bawah pengurusan FELCRA Berhad, tahap penglibatan peserta dalam skim penanaman kelapa sawit di PPD Gedong boleh dikategorikan sebagai “penglibatan secara usahasama”. Peringkat ini merujuk kepada tahap keenam dalam model penglibatan yang diutarakan oleh Arnstein (1969). Ini kerana para peserta skim tersebut, yakni 114 penduduk Kampung Lalang, diberi imbuhan berbentuk pemilikan saham dalam syarikat usahasama yang dikenali sebagai Syarikat Lalang Cemerlang Berhad. Menurut Arnstein (1969) tahap penglibatan ini membayangkan keadaan di mana para peserta mempunyai perkongsian kuasa dalam membuat keputusan. Arnstein juga menyatakan penglibatan pada tahap ini akan lebih berkesan sekiranya wujud struktur organisasi yang teratur dalam memastikan ketelusan dalam proses membuat keputusan dan penyampaian maklumat.

Namun, pada realitinya, dapat dilihat bahawa penglibatan peserta skim penanaman kelapa sawit ini berada pada tahap yang paling rendah dalam model penglibatan Arnstein, yakni penglibatan secara manipulasi (tahap pertama) dan secara terapi (tahap kedua). Para peserta tidak mempunyai kawalan ke atas penglibatan mereka dalam skim berkenaan. Mereka tidak fasih tentang syarat-syarat penyertaan serta tidak mengetahui maklumat-maklumat penting seperti cara pengagihan pulangan, struktur organisasi syarikat usahasama tersebut dan sebagainya. Hal ini, secara tidak langsung, telah menghalang mereka daripada terlibat secara aktif.

Selain itu, mereka juga tidak mempunyai kuasa dalam membuat keputusan walaupun pada asasnya, peserta skim penanaman kelapa sawit FELCRA mempunyai pemilikan saham dalam syarikat usahasama berkenaan. Segala keputusan syarikat ditentukan oleh individu-individu dalam lembaga Syarikat Lalang Cemerlang Berhad. Oleh itu, boleh dikatakan peserta-peserta ini hanyalah boneka dalam “usahasama” yang mereka sertai dan bukannya terlibat secara aktif sebagaimana yang dibayangkan oleh tahap ke-6 dalam model Arnstein tersebut.

Tahap penglibatan ini juga boleh dikategorikan sebagai tahap penglibatan manipulatif dan penglibatan pasif menurut tipologi penglibatan yang diutarakan oleh Pretty (1995). Elemen penglibatan pasif boleh dilihat daripada ketidakpastian penduduk kampung Lalang tentang status penyertaan mereka dalam skim berkenaan. Ini mungkin terjadi berikutan keputusan berkaitan pembangunan PPD Gedong tidak dirujuk kepada semua peserta tetapi hanya berfokus kepada individu-individu yang berkepentingan sahaja. Hal ini boleh menyebabkan ketidaksampaian maklumat kepada para peserta skim, yang antara lain, boleh mengakibatkan kekeliruan dalam kalangan peserta tentang status penyertaan mereka. Mereka hanya menerima maklumat yang diberikan oleh wakil tanpa ada saluran bagi mereka mengemukakan sebarang pertanyaan atau pandangan. Manakala elemen penglibatan manipulatif boleh dilihat dari perspektif perlantikan wakil-wakil penduduk sebagai ahli jawatankuasa dalam syarikat usahasama tersebut. Perlantikan wakil-wakil ini dilakukan sebagai meraih sokongan penduduk

dan hanya pada nama sahaja. Hal ini kerana wakil-wakil ini tidak mempunyai kuasa untuk membuat keputusan.

Walau bagaimanapun, terdapat juga segelintir individu di Kampung Lalang yang terlibat secara aktif dalam skim penanaman kelapa sawit tersebut. Mereka terlibat sebagai pekerja ladang dan juga sebagai ahli jawatankuasa kampung dalam Syarikat Lalang Cemerlang. Dalam kes sebegini, penglibatan mereka boleh dikategorikan sebagai penglibatan secara pujukan (model Arnstein) dan penglibatan bermotivasikan pulangan material (tipologi Pretty).

TAHAP KEJAYAAN PPD GEDONG

Di sebalik ketidakpuasan terhadap isu “carut tanah” yang didapati semakin menjadi-jadi di kampung ini, responden dan wakil penduduk yang ditemui bersepakat tentang faedah yang mereka terima hasil daripada pembangunan komponen infrastruktur dan kemudahan sosial di pusat pertumbuhan ini. Pada penghujung tahun 1997, jalan masuk ke kampung ini telah diturap sepenuhnya dan penduduk lebih mudah berkunjung ke pusat-pusat yang lebih besar seperti Serian dan Kuching. Malah, jalan-jalan penghubung di dalam kampung turut diturap menjadikan para pengguna dari kampung yang terletak di bawah pengaruhnya mudah sampai ke pusat ini untuk mendapatkan perkhidmatan. Penduduk telah menerima bekalan air bersih dan elektrik sejak 10 tahun dahulu dan mereka mempunyai sistem telekomunikasi yang baik. Selain itu, kampung ini dilengkapi dengan kemudahan sistem pembetungan yang memuaskan, sekaligus menjamin persekitaran kampung yang sihat.

Dari segi kemudahan sosial, terdapat sebuah klinik kerajaan ditempatkan di dalam pusat pertumbuhan ini. Hospital terdekat adalah Hospital Serian yang terletak dalam lingkungan 40 minit perjalanan dengan menaiki kereta. Dewan serbaguna, sekolah, taska, gelanggang permainan, wakil pos dan deretan kedai merupakan antara kemudahan sosial yang disediakan di pusat ini. Namun begitu, perkhidmatan ini adalah terhad dan jika penduduk memerlukan hierarki perkhidmatan yang lebih tinggi (barangan runcit dan perkhidmatan pos), mereka perlu ke bandar Serian untuk mendapatkannya. Selain perkhidmatan pengangkutan awam yang kerap, keadaan jalan yang baik membolehkan penduduk bebas berkunjung ke Serian menggunakan kenderaan mereka sendiri.

Kejayaan komponen infrastruktur dan ameniti sosial yang saling melengkapi ini membuktikan PPD Gedong berjaya mencapai sebahagian matlamatnya. Hal ini terbukti apabila didapati generasi kedua mempunyai tingkat ekonomi dan pendidikan yang secara relatifnya lebih baik daripada ibu bapa mereka. Akses yang lebih baik kepada kemudahan pendidikan, kesihatan serta jaringan ke bandar memberi peluang kepada generasi muda mencari pekerjaan yang lebih baik di luar kampung.

Walau bagaimanapun, komponen ekonomi yang dibangunkan sejak pada awal pelaksanaan PPD Gedong masih belum membuahkan hasil yang ketara.

Keadaan ini terbukti apabila pembukaan ladang sawit yang beribu-ribu ekar luasnya gagal memberi peluang pekerjaan yang lestari kepada penduduk kampung, apatah lagi membawa mereka keluar daripada kepompong kemiskinan.

Komponen ini bukan sahaja gagal memajukan ekonomi penduduk kampung, malah menimbulkan konflik antara penduduk kampung dengan pengusaha ladang sawit apabila timbul kekeliruan tentang status tanah yang cuba dibangunkan oleh syarikat-syarikat besar ini. Sekiranya ditanya kepada penduduk kampung, apakah projek yang ingin mereka ceburi selain penanaman sawit dan padi, mereka menjangkakan sesuatu yang boleh memberikan pendapatan dalam jangka masa singkat seperti sayur-sayuran, penternakan ikan keli dan industri pembuatan desa. Melihat prestasi skim sawit yang berjalan sehingga kini, wakil yang ditemui berpendapat ada baiknya penduduk sendiri mengusahakan tanaman tersebut daripada menunggu hasil yang tidak seberapa. Justeru, apa yang mereka perlukan adalah status tanah yang jelas, contohnya lesen sementara untuk mengerjakan tanah tersebut sekurang-kurangnya untuk satu kitaran pokok sawit.

Selain itu, responden didapati agak gusar dengan keadaan anak-anak muda di kampung ini yang menganggur tetapi enggan bekerja di ladang kerana upahnya yang murah. Syarikat juga dikatakan lebih gemar mengupah tenaga asing berbanding tenaga tempatan. Faktor kurangnya peluang pekerjaan untuk warga tempatan dikatakan menjadi punca kenapa gejala sosial di kalangan anak-anak muda semakin menjadi-jadi. Perdebatan ini pastinya tiada berpenghujung, tetapi apa yang pasti adalah sektor pembangunan ekonomi dan sosial perlu seiring. Mungkinkah kesilapan yang berlaku di PPD Telaga Air berulang di Gedong, di mana ketiadaan pelan tindakan yang komprehensif menyebabkan agensi-agensi bertanggungjawab tidak pasti akan peranan mereka (Abdullah Chek Sahamat 1993).

KESIMPULAN

Berdasarkan penemuan kajian ini, dapat dilihat bahawa PPD Gedong berjaya mencapai objektifnya bagi komponen infrastruktur dan perkhidmatan. Rata-rata penduduk menyatakan perasan puas hati dengan kemudahan yang disediakan serta berpendapat penyediaannya telah meningkatkan kualiti hidup mereka. Atas alasan ini, penulis berpendapat matlamat penubuhan PPD Gedong sehingga kini hanya separa tercapai apabila komponen ekonomi yang diusahakan memperlihatkan hasil yang samar-samar dan memberi keuntungan kepada pihak tertentu sahaja.

Penelitian terhadap aspek penglibatan masyarakat dalam proses pembangunan PPD Gedong mendapati peranan penduduk di peringkat akar umbi adalah minima dan mereka hanya menerima keputusan yang telah dibuat oleh penggerak program. Konsep usahasama yang cuba diketengahkan melalui skim tanaman sawit oleh FELCRA Berhad sebenarnya tidak menampakkan kuasa peserta untuk membuat keputusan tentang projek yang direncanakan. Hakikat bahawa mereka

mula menarik diri daripada melibatkan secara aktif dalam tanaman sawit memberi gambaran bahawa mereka tidak berminat untuk turut serta dalam projek tersebut atas sebab-sebab yang tertentu.

Strategi pembangunan ekonomi utama yang dilaksanakan di PPD Gedong menyebabkan komuniti bergantung kepada agensi untuk sedikit wang saku pada setiap penghujung tahun. Imbuan ini sememangnya tidak memadai untuk meningkatkan taraf hidup peserta, justeru mereka memerlukan satu strategi yang membenarkan mereka mengubah nasib sendiri. Sudah terdapat contoh di mana responden yang tidak bergantung kepada agensi telah berjaya menjana pendapatan lumayan melalui tanaman sawit. Namun apa yang berlaku adalah timbulnya konflik antara masyarakat kampung dengan pemaju projek yang dilantik kerana kurang komunikasi dua hala antara pihak-pihak yang terlibat secara langsung dengan program ini, khususnya antara kerajaan negeri dengan orang kampung.

Program PPD di Gedong telah diberi peruntukan yang tinggi tetapi hasilnya tidak seperti yang direncanakan. Kegagalan kedua-dua PPD terawal (Telaga Air dan Gedong) dalam membangkitkan ekonomi masyarakat luar bandar sudah cukup untuk memberi isyarat kepada kerajaan supaya meneliti semula formula pembangunan yang bersifat atas ke bawah. Penggerak projek juga seringkali lupa bahawa sekiranya rakyat di peringkat akar umbi diberikan suara dan ruang, mereka akan berupaya untuk memperbaiki keadaan. Justeru, komitmen yang berpanjangan daripada kedua-dua belah pihak adalah perlu untuk memastikan program PPD berjaya dan hanya dengan penglibatan aktif masyarakat di peringkat akar umbi. Maka usaha-usaha yang dimulakan oleh pihak pentadbir akan dapat diteruskan oleh golongan sasaran itu sendiri.

RUJUKAN

- Abdul Rahman Embong. 2007. *Pembangunan Negara, Komuniti dan Insan Melampaui 2020*. Bangi: IKMAS.
- Abdullah Chek Sahamat. 1993. Experiences in the Implementation of Telaga Air Model Village. *Jurnal AZAM IX*(1): 73-99.
- Arnstein, S. R. 1969. A Ladder of Citizen Participation. *JAIP* 35 (4): 216-224.
- Asan Ali Golam Hassan & Mohamed Aslam Gulam Hassan. 2003. *Development Planning and Regional Imbalances in Malaysia*, Universiti Utara Malaysia, Sintok, Kedah. (Online), Available: <http://www.cassey.com/fea2003-5.pdf> (2007, 20 September).
- Dale, R. 2006. *Development Planning: Concepts and Tools for Planners, Managers and Facilitators*. London: Zed Books Ltd.
- Ghani Salleh. 2000. *Urbanisation and Regional Development in Malaysia*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd.
- Joseph Rowntree Foundation. 1994. *Community Participation and Empowerment: Putting Theory Into Practice*. London: Partnership Books.
- Malaysia. 2008. *Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Kesembilan 2006-2010*. Putrajaya: Jabatan Perdana Menteri.

- Kalsom Kayat & Nor Ashikin Mohd Nor. 2005. Penglibatan Ahli Komuniti Dalam Program Pembangunan Komuniti: Program Homestay di Kedah. *Akademika* 67: 75-100.
- KPLBKT. 2003. Kementerian Pembangunan Luar Bandar dan Kemajuan Tanah, Sarawak, (Online), Available: <http://www.mrld.my-onestop.com> (2009, Julai 30).
- Morshidi Sirat. 1993. Pusat Pertumbuhan Desa Sebagai Strategi Pembangunan Kawasan Luar Bandar di Sarawak. *Jurnal AZAM*. IX (1): 134-153.
- Mowforth, M. & Munt, I. 1998. *Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World*. London: Routledge.
- Malaysia. 2001. *Rancangan Malaysia Kelapan 2001-2005*. Putrajaya: Jabatan Perdana Menteri.
- Malaysia. 2006. *Rancangan Malaysia Kesembilan 2006-2010*. Putrajaya: Jabatan Perdana Menteri.
- PELITA. 2008. *Land Custody and Development Authority*, (Online), Available: <http://www.pelita.gov.my> (2008, 15 Mei).
- Pusat Maklumat Rakyat. 2009. Halacara Baru Dalam Pembangunan Kampung Dan Luar Bandar, (Online), Available: <http://pmr.penerangan.gov.my> (2009, Julai 30).
- Rakan Sarawak. 2004. *Dua RGC di Setiap Bahagian Menjelang 2010*, (Online), Available: <http://www.myonestopsarawak.com.my> (2009, 28 Julai).
- Rubin, H. & Rubin, I.S. 1992. *Community Organizing and Development*. New York: Macmillan Publishing.
- Sanoff, H. 1999. *Community Participation Methods in Design and Planning*. New York: John Wiley & Sons.
- Scheyvens, R. 1999. Ecotourism and Empowerment of Local Community. *Tourism Management* 20: 245-249.
- Tosun, C. 2006. Expected Nature of Community Participation in Tourism Development. *Tourism Management* 27: 493-504.

Haslina Hashim
Jabatan Kajian Pembangunan
Fakulti Sains Sosial
Universiti Malaysia Sarawak
94300 Kota Samarahan
E-mel: hahaslina@fss.unimas.my